

Maguindanaon Adat-Betad*

2 Naipusan

Su Maguindanaon na manga taw na Maguindanao, endo su Maguindanao na nia ba i enged nu manga Maguindanaon. Su basa a maguindanaon na sia nakabpon kanu dua a basa paganay na taw, mana su: "Maguenged" - nia nin mana na manga taw a sia pegkalben kanu enged endo "Midsanao"- nia nin mana na kalupan a inigeled a ig o di na nakageled na kadalem (Fontanilla 8s Taloma, 1992). Gay nin pegkauget na su manga taw endo taw nu dalpa na nabedtuan sa Maguindanaon. Benal ged sia kanu tudtulan na su manga patutudtol mana si Majul endo si Gowing na nadtaluan nilan su manga Maguindanaon sa manga taw a pedsanggapen na kadalem (Gowing, 1979).

Sia sa ped, na su Maguindanao na ngala na madido a lawas a ig a sapak na lawas a Pulangi, sia su bengawan nin kanu pulangi (a binedtuan na manga Espanol sa Masla Lawas a Ig sa Mindanao) endo su ikog in ugaid na bualan nin na lo sa naudsadan nu Tantawan tampal sa sebangan a niaba benedtuan sa Dap-Dap. Seged kanu Lawas na Maguindanao na kailay pamun saguna ebpon kanu bengawan nin sa Lawas a Pulangi sia sumangol sa tepad taman lo kanu kalsada a General Salipada K. Pendatun, sia sa siyudad a Kutawato.

Nia makauman sia, na su Maguindanao na pagampaganay a pindalpan nu Maguenged sa Kutawato. Nia bon ba su dalpa e nabpunan nu tudtulan kanu Maguindanaon. Nia bon ba i pagampaganay a padian nu Kutawato a pindagangan nu paganay a manga Lanang kanu dagangan nilan. Sia bon ba natalabo su kinandalayama nu manga Lanang endo talaenged a nia nin naulian na nadtatagitu su kinanggamunga endo kinabpangalumaya nu manga Lanang endo su talaenged. Sia bon ba pilmilo nakasaud su unod nu agama Islam sa kanu kinatalima na manga taw sa Mindanao. Sia bon ba natabo endo napangaden su kinayan nu kamal nu Sultan sa Maguindanao.

Su kinapangengeto endo kinamong nu Maguindanaon kanu kamal nu governo, na su Maguindanao na naumbal a Probinsiya nu Dalpa a Sapula endo Dua a binedtuan sa Kalukan na Mindanao, sa bisa nu kadtalu nu Presidente mana si President Ferdinand E. Marcos kanu lagun a Sangibo endo Siyaw Gatos endo Pitupulo endo Nem. Saguna, na su enged nu Maguindanaon na sia den naka among kanu pinanggiginawa a dalpa nu manga Muslim siasa Mindanao.

Su manga Maguindanaon na isa silan kanu kadakelan a bansa nu manga Muslim a sia pegkalben sa Probinsya na Maguindanao, Kutawato, Sultan Kudarat endo Siyudad na Kutawato, Kidapawan endo Tacurong. Sia kanu benal, na apia endaw sa Pilipinas na kailay silan. Su manga Maguindanaon na mana bon su ped a manga bansa sia sa Pilipinas na aden kanilan a nalayaman a galbek endo adat-betad a pinangamalan a dala kapitasi apia nin i nanggula a natingguma nilan kanu kamal nu Espanol endo su manga Melikano.

Su kapangagi kanu manga tanda endo pedtusan kanu Maguindanaon na egkulang endo di makatidto su endaw i nalipat ion amaika dili makabpon kanu awal-awal in. Su kapangagi sa kanu

kinanggalbek sa kanu adat-betad na nia bon mapia na matuntol su manga naipusan a galbek nu manga ka apuan nilan.

Kinadtalu Sa Lido na Ginawa

Sia kanu Muslim, na bala alaga sakanu manga Maguindanaon i kinaden na respeto ebron kanu nakasakup kanilan a manga Espanol endo Melikano. Kasla-sela nin na su Bansa Pilipino kanu mabagel a kinapangamal kanu galbekan nu manga kaapuan endo su pinaganay a ukit-ukit. Amaika nia mambituala su adat-betad na di a benal matalima nu Maguindanaon e kadtaluan silan sa salwang.

Su adat-betad a nalayaman a galbek na masla benal i alaganin endo kaped kanu kinambituala kanu kaasalan nu Maguindanaon na nakatalipenda nu simulat o di na nangaden sa tudtulan. Su lendo endo kadalem nu adatbetad na dala madsinantal. Nia ba i tunganay a kahanda na niaba a pangagi ka endo katawan o ngen ba i ganat sa ganatan a nalayaman nu manga Maguindanaon ka endo makaamong sa kapedsulat na aden katagan nin sia sa kapamandu sia sa eskwela.

Su nia a pangagi na panuntuten nin i adat-betad nu manga Maguindanaon sia kanu:

Ikaisa - Tuganol sa Magingay, Kapembata, kapagengay sa ngala na wata;

Ikadua - Kagkakaliniya endo kapangaluma ;

Ikatlo - Kapangangawid sa lupa;

Ikatpat - Kapatay endo kapelebeng;

Ikalima - Kapasuso sa Wata.

Kapantag nu nia Pangagi

Su pangagi kanu adat-betad nu Maguindanaon na makanggay sa liwanag kanu masulin a pamikilan kanu manga taw sa Balangkayan sa Pilipinas sa silan a manga taw sa aden sal ilid a palangay, basa, endo adatbetad. Su nia pangagi na maka aden sa masla ged a guna sabap sa makadsisinabuta su manga taw sa saguna. Sabap sa nia na katawan nu taw o ngene pinggalbek nu manga ka apuan sa kinauyag nilan. Panudtulen nin pan su langon nu pinalitayan a pengula sa ukit na kinauyag.

Kaped kanu manga adat-betad nu manga bansa na Pilipino a kadtatagito kadadag. Benal i nia sia kanu manga adat-betad nu manga Muslim sa Pilipinas, ika isa lon sa Maguindanaon. Kaped kanu adat-betad nilan I nasambiyang den na salwang . Aden gay a mauma na madala den su adat-betad nilan. Kagina ka maito na su kadokumento kanu adat-betad na masisigulo nin i di nin kadala o di na katimu lon.

Su pangagi kanu adat-betad nu Maguindanaon na makaudsol sa kadsasabuta nu manga Pilipino endo makabagel pan kanu ka Maguindanaon endo makabpandag nilan. Si Jose Rizal kanu kinandalawg in sa liyu na enged (Europe) na sekat sa kanu kinapangaden sa umpungan na "Indio Bravos" - Su Indian na Mawalaw, sabap sa naumpian sekanin kanu kina ilay nin kanu manga Indian sa pakapangandag kanu ginawa nilan su kinasimbol nilan sa taw sa "Europe". Saka maito bon ba su manga Maguindanaon na maka pangandag nilan su kapayag nu adat betad magidsan i sia sa inged endo lo sa liyu na inged.

Su nia a pangagi na kadtabang kanu pamandu siasa eskwela sia kanu tudtulan kanu manga Muslim sa sabenal-benal a aden su adat-betad na Maguindanaon. Makangguna bon kanu kapadsenggaya kanu embalangan na lumpukan nu Muslim sa Pilipinas. Su kapamando kanu adat-betad na makauman su nia a pangagi, labi-labi den kanu bago pan i kinaludso nin. Su pangagi kanu adat-betad nu Maguindanaon na makadtabang kanu kapelimod kanu manga adat-betad sa pangagi sa kaiseg in.

Kumpasan endo Tamanan

Su kaslanan nu puntungan nu nia pangagi na sia, kanu Muslim Maguindanaon na puntung bo kanu adat-betad a nalayaman nilan sa kinapagadat lon. Su nia a pangagi na natanto bo sa kanu adat-betad nu Maguindanaon makatag sa: Tuganol sa Magingay, Kapembata, kapagengay sa ngala na wata; Kagkaliliniya endo kapangaluma; Kapangangawid sa lupa; Kapatay endo kapelebeng; endo Kapasuso sa Wata.

KAPEDTUGANOL SA MAGINGAY

Kaipus no kagkalilang na tatap kanu bago a pembilawatao na sia silan pegkalben kanu manga lukes nilan. Aden anto na sia kanu lukes nu mama, aden anto na sia kanu ina-ama nu babay. Su manga lukes na apia ngen den e kadtandang nilan sa kapaguyag na kapagungayan nilan pan su manga wata a pembilawataw. Su kapegkaleben nu bago a tiwalay kanu manga lukes nilan na aden guna nin a dua timan. Ika isa na, kapamandu silan sa ukit a kapembilawataw, endo ika dua, na katimu nu tiwalay su pantialian kanu gagalo a sia silan pegkaleben kanu manga lukes nilan. Nianin sabap na su lukes na taman sa magaga nilan tumigkel na di nilan lingasan su manga wata a bago pan pembilawataw.

Sia menem kanu lukes na su palangayan na kapedtimu kanu bago a tiwalay na katiyakapan sa balbeg su manga wata nilan. Endo kaped sa ento na kadsuliman su kapedtagapeda nu mga wata nilan a bago pan pembilawataw.

Sabap sa sakawalayn bo su lukes endo su bago a tiwalay na kapanuliman nu lukes su langun nu kedo-kedab nilan taman sa among pan su kapegkagingay nu babay. Su kapegkagingay nu bago pembilawatao na kagkakalilinian nu manga lukes nu tiwalay. Su kapegkagingay nu babay na sipat sa aden su kamamai nu mama endu sipat bon nu manga babay sa sabenal-benal na babay silan a makapangaden sa mauli a taw. Ugaid, na sia tumampal kanu lukes nu mama na su kapegkagingay nu mamanugang kanilan na isa menem a penggastuan sa kulta sabap sa aden den menem makatundog a pakalagian man su lekat.

Kanu paganay a manga taw na dala sa kanilan e pidtalo a kumpen sa kagkadakel na tupo sa pamilya, endo apia aden bon na su manga tao a sia pegkaleben sa dalem na di nilan a benal katalima. Kagina ka maito na su kapegkagingay nu babay na kapangingalap ataw ka kapanganganay labi-labi den su paganayan a kagingay. Su kapegkagingay na malmo man kasabutan apia da bon makapangi su babay. Su kapegkataw lon na kasabutan nu babay sia kanu

kapekauma na pamalian (gay nen). Tembo pan su kadsalilidan a kapeg kauma nu pamalian (basa/gay) nen ka di mauma na sipat (tanda) sa na adenan su babay. Kaped pan a manga sipat sa magingay su babay na aden pakabago a ula-ula nin, mana su pebpapanguta sa malibpes, tatap kalangut, malmo malipunget, endo madakel pan i ped. Ugaid na su nia ba a manga sipat na dili pedtalon nu babay a pengedam lon sabap sa kaya nin. Ugaid na amaika kasipatan nu lukes na pasabutan nen kanu sakambinabatan. Nia nen sabap na kagina su paganay a kagingay nu babay na pagukit sa pidtalu a lekat.

Su lekat na isa a nalayaman a adat (galbekan) a nia lon pakanggulalan na walian. Su lekat na isa inia a agod nu walian sa kanu tiyan nu magingay sa nia lon ipagagod na pangialam.

Su pangialam na isa a alugan na Maguindanaon a ebpon sa begas a pidtapong, inadum sa ig, mamis a tinutong endu pagiluton sa lana, na malibpulok sekanin endo mana inukilan (pebpalasan) i ligid nin. Niaba e ipagagod kanu pilmilo a kagingay nu babay. Si Delumbay Palembang, isa sekanin a walian endo pangangamal sa lekat na nianin pedtalo sa kapenggalbek sa lekat na nia kapagadil na: tu na niyog, taluad na saging, niyog a naupalan, isa ka talam a palay, isa ka talam a begas, dua timan a lan sok, lagom, tanol, tulak, pangialam endo aden kanduli nen. (Delumbay Palembang, Pangingsan kanu October 21,2002).

Su kapenggalbek sa lekat na nianin sinial na kapedtunggol sa panggi a maliga sia tampal sa sebangan nu walay. Sia kanu lusod nu walay, na aden igan a inipamelat a mapia i palas nin endo ipedtatalama kanu manga apo a dili kailay a nanget a ana kanu niaba a adat. Su kapenggalbek sa lekat na niabo pakailay lon na su manga babay a aden manga kaluma nin. Dua katao a walian e penggalbek lon. Isa na sia tumampal kanu mama i namili lon, su isa katao na sia kanu babay tampal e namili lon a pedsambalan nilan su magingay a babay. Su magingay a babay na pinadtapaya sa su bigkogongen na pakadeket sa lantay.

Dala matendo e intain sa kanu walian e muna magod kanu magingay. Kagina ka maito na apia intain den sa kanilan dua i muna magod. Ugaid na dapamon manggula e edsalengan silan dua katao sa kapagagod kanu magingay. Amaika nakambetad den su dua a walian na en dua'a den silan salta na sapuan nilan sa lana su manga palad a lima nilan, ento pan ka sawan nilan den su tiyan nu magingay, na palanatan nin sumapo sa lana su tiyan nu magingay. Mapasad su kapedsapo sa lana na kuwan nin su pangialam a pinutos sa limpio a gapas endo agod den nin su magingay kanu pangialam. Makapasad su isakatao a walian na tumundog menem su sakatao a walian sa maito bon ba e pagilingan a penggulan sia kanu tampal salkanin. Endaw e kapasad o ika dua a walian, na aden isa kanu pedtulik/pagilay kanu galbek e pagidtog sa kanu lagum, su tanol endo pedsundol kanu tulak ebpon kanu kaulunan nu babay a magingay sumangol kanu katuadan nin. Nia pedtindigan kanu nia a galbek na ikaisa na su lagom na benal ka madido sekanin na maka lipuas kanu-nganen-nganen a masenget na maka maitu ba su tiwalay. Su tanol na sabap kanu kalendo nin na kaunotan na pangene-ngene sa kagkalendo na umol siasa dunya, endo egkalendo su bilawatan nilan. Su tulak na nianin palangayan na kapanundol sa nganen-nganen a langun taman na makapagkalmu nin su kambata nu babay endo su kagemaw nu wata. Mapasad su nia na ipatalima nu walian kanu bago a tiwalay su pangialam ka endo nilan makan o mauma su kiyog nilan kuman.

Mapasad su kapagagod na tawagen menem nu walian su tiwalay ka papagayanen silan sa kalukop sa pembetelen su ay sa sia pedsangol sa sebangan sa nia kauna su babay na siasa taligkudan su mama. Nia pengiginawan kanu kalukop na ento ba i mana nilan awang. Salta kanu kapagagayan nilan na isa kanu walian i pegkua kanu naupalan a niyog endo bolo ka pedtembaban silan sia kanu pulo nu ulo nilan. Su kapedtembab na dikena lu papagigisen su beteng. Amaika matembab su niyog na pegkuan nu walian su beteng ka iyudod in sia sa baldi ataw ka palanggana a nataguan kanu babas. Su niyog na amaika mawa den su beteng nin endo makabpitas den, na papembedtigan nu walian su dua tebi a niyog sia kanu pulo nu ulo nilan sa taman sa makatelo na idtug menem nu walian sia kanu kasangulan nu tiwalay. Amaika su dua tebi nu niyog ka edtapaya ataw ka talegkeb langon na ebpalumanan menem midtog nu walian taman sa di makapagayun su dua tebi. Nia alamat kanu nia a galbekan na amaika edtapaya su tampal sa pulo nu niyog na nianen mana na mama e paganayan a mambata nu tiwalay. Amaika nia edtapaya su tumampal sa baba na nia kon paganay a mambata nu tiwalay na babay.

Mapasad su kapedtembab, na edsangolen den nu walian su babas. Niaba babas ania na pinadsisimbol a manga utan a gamut mana su: kilala, kauyag-uyag, salimbangon endo sapal, a ipedsalat kanu bagu a tiwalay. Nia tindeg kanu manga salat na su: kilala na mapayag su tiwalay kanu manga mapia a taw, nia nin mana masangol selan nu madakel. Su kauyag-uyag, na embalamana sa mapia a kapaguyag nu tiwalay. Su salimbangon, na apia ngen den e kapasang a manggula na makambangon bon silan. Endo su sapal, na makasapal kanu langono dikena mapia sa di manggula sa kanilan. Nia paganay a pembabasan nu walain na su tiwalay ento pan ka palangkapan nin den kanu embabatay, edsusuled endo ebpapagaliya a nakatalabok kanu pakalagyan. Maipus e nia na italagad su kanduli nu lekat.

Unan nu di pan kapasad tumalagad na edtudtugan silan. Su tudtugan na baga na apoy a initago sa ubab a aden aw nin a paguntulan sa upis na marang o di na lita na kayo a midtegas endo pegkamot su bel a pakapayapat nu sambel. Endo mamatiya den su pandita sa nia nilan pangengen nenen na kagkapia nu bilawatan nu tiwalay, enggan silan nu Kadenan sa mapia a uyaguyag endo makapangaden silan sa madakel endo matulanged a muliataw. Salta kanu kapendua'a na aden pagengay sa sadeka kanu manga pandita endo wagib a pagenggan. Mapupus su dua'a na sawan den su dulang na uman isa na kuman den.

Kapasad nu kanduli na ipamula nu mama su tu na niyog endo su taluad na saging. Nia pengiginawan nu mama sa kapamula nin kanu niyog endo su saging na mauyag sa mapia endo munga sa madakel ka niaba i tuladan a bayanan na uyag-uyag nilan sia sa dunya. Niya nilan alamat lon na amaika maguyag sa mapia su niyog endo su saging taman sa munga sa madakel na mapia e katamanan nu tiwalay. Amaika menem di munga sa mapia na ento bon ba e ilingan nu pantiyalan nu tiwalay.

Su kapedtuganol endo tiyakap kanu magingay na dapan edtaman. Uman-uman na pamalihalan nu walian su magingay sa mana su tiyakap nu doctor kanu pangamut na nia nilan embedayan na su walian na nianin pagusalen na su lima nu babay a tampal sa biwang ka panulimanen ninsu galak. Aden anto na enggan nu walian su magingay sa tawal a ipapaginom lon endo so kaped kanu tawal na ipanapo nin (su magingay) sa endaw e kagedamin a masakit. Su kapagagod kanu magingay na malibpes e kapenggula lon taman sa di pan kauma su kapembata nin (nu babay).

Amaika aden kagedam nu magingay a sakalbo endo masakit sia kanu tiyanin na pagangayan su walian ka papedsabutan lon. Amaika maanam den nu walian su galak **nu** babay na aden anto penggamutan nin sa tubpa. Su pidtalo a tubpa na embalang-balang a lagas a pamulan a pokanggarnot mana su leti, kadingag, luya, kalawag, lansona na lanang, endo lown na umbos na ubi mampay, bayabas, kapok endo ped pan. Mapasad su tubpa na pelilidan sa leman na manok a endaw su bago pinaguleman. Su tubpa na sia nin epedtindu kanu pantag a masakit, entopan ka ilapatin kanu endaw e taman a aden masakit nin. Maipus ento na lilidan nin sa leman su tiyan nu magingay ka sia kanu leman e pedtalu sa ngene pedtendigan nu penggedamen nu babay. Malanat e kapelilid kanu leman.

Sia kanu kalangan nu walian sa nakua nin den su sabap endo pedtindagan nu masakit na pisan nu walian su leman sa malanat endo padsenggayan nin su dalem endo su takulab. Saka maito bon su kaputian endo su nato sia kanu palad nu lima nin. Ento pan ka edsulimanen nin. Nia den tatap a kasenditan a namakaed na su di kailay a ibliss endo su manga saitan a pedsasat kanu magingay a babay. Nia nin mana na aden nasukal nu babay kanu di kangailay. Su nia a kapedsendit kanu di kangailay na sia nin pagamaden kanu sidla, balna, ataw ka pesa nu nato nu leman. Aden anto na aden manga butek nu leman a manga maputi ataw ka nangaget sa ugat nu natu na leman na sipat sa pegkaidan na di kangailay mana su saitan endo iblis.

Su nalipunget a saitan/iblis na kapamiyapiyanan sa pangeningen sa ampun ka silan e tampal a edsabal ka kailay ilan su manusia. Endo pagapalan silan. Su kapagapal na pedsigkil sa balengat a aden pegken nin. Su balengat na tamlang a nilala a inampisan sa tugko na lon na saging I pedtaguan sa mai. Su balengat na telo i embalangan nin. Ika isa na-binudtod, ika dua na-binulodto, ikatlo na binuwaya. Amaika su di kailay a nasukol na siya pegkalben sa butot na nia palas nu apal na malibpolok, siasa kayo na binuludto, manabon palas na buludto, amaika siasa ligid na ig na buntal na buwaya (Su niaba na mambitala sa kanu embalangan na kapangamot). Amaika kasugat su kapagapal na kapangeningen bon su di kailay sa ampon.

Su babay a pegkalaling na pedsisinugatan nu kaluma nin. Langon nu kalinian nin pegkan na ipapegkan lon. Langon nu kalinian nin penggalbek na ipagengay lon. Nia pidtalo nu nakapagukit lon na amaika su pegkalaling ka di nin makan su kalinian nin pegkan na sekanin a magingay na dala bagel nu lawas in endo su wata nin na pagigis i yug nin. Amaika su kalinian penggula ka di nin manggalbek na endalo-dalo sekanin taman sa di makambata.

Sia kanu kapangabong, na pangindaun su magingay a babay sa di sekanin endadalakaw endo edsugod sa uman edsukilep ka endo nin kaabungan su pakaid nu di kailay. Di bon silan endadalakaw sia sa manga atag a masla kayo sabap sa su masla a kayo na tatap pegkalebenan na manga di kailay. Di bon silan pakabedtas sa lawas a ig a masla labi-labi den amaika dapan makaulog su tiwalay sa betang a inib paliyugat a enggulan nu tiwalay.

Nia pidtalo a betang na sakimeta bulawan (a piece of gold) a ipagulog nu bago kinawing sia sa lawasa ig. Su niaba a kawagib nu manga apo siasa ig, na amaika manggula su nia na diden pangunepen su tiwalay taman kanu wata nilan. Amaika di makaulog su taw sa betang na aden na ento na pagayanan ni Apo Buaya silan endo madakel a manggula nen sia sa ig, manasu kalegkeb su pagedan a awang endo kaled su apia entain den sa kanilan a embabatay.

Amaika su magingay a babay ka mangagan den embata, na malibpes den e katukaw nu walian salkanin nianin mana na kapapedtidto nin kanu wata sia sa bengaw. Saka maito bon e kalibpes a kapaganam nin sa galak. Su galak nu magingay na sia pegkuwan sa datu na lima nin, di kena den sia kanu gagalakan sa pangemuan. Amaika su galak sa sia den kagedam sa masiken sa puntiok na kemel na nia nin mana na masiken den su kambata nu magingay a babay. Amaika su galak na sia pan sa luk nu kemel na mauget pan su kambata.

Aden anto na sia pagilayn nu walian sa kanu ulan-ulan su gay na kambata. Nia pedtalon nu manga walian na pila gay bo kanu kadtalama. Amaika magan den mauma su gay antu a pidtalo na lo den papegkalebenen sekanin kanu walay nu magingay ka endo di den silan kalegenan sa kapagangay lon, labi pan amaika mawatan su pagkalebenen nin endo magabi ataw ka malibuteng a katimpuan/katabo nu kapembata.

Amaika mauma den su kapembata (Penggedamen nu maginay su tiyan nin) na mana pagidtekan su saka walayn ka dala pembibitala sa matanog. Mangagan endo malangkas su sunggudo galbek, pamakadsabuta silan sa gulingan a basa na endo kapasad su galbek sa kanu kahanda lon. Nia maito na su aden sabuta nin na katawan nin e dili kapakay su kapedtalu sa "pembata" ataw ka pangeges. Di mapiya su kapedtalu sa "pembata" ka su kapamales lon na pakauman kon kanu kapegkapasang nu kapembata. Sia menem kanu kapag angay sa walian, na di bon pedtalun su basa a pembata. Niabo pedtalon nu pagangay sa walian na "Babo", unot ka pan sa laki lo sa walay". Amaika kalipatanan nu walian na makaidsa nin, endoken, sumpatan nu pagangay sa "katawan nengka bon", su niaba a katigan na kasabutan den nu walian. Amaika aden menem mangingidsa sia kanu pagubay sa, ngenamba?, niabo pedtalun na "dala bon" amaika kaped nu minangay su walian.

Sia sa mapasang i kapenggemaon nu wata, na pagangay sa tabib ataw ka pandita a mataw sa palmo na kambata. Nia gamut nu manga mataw na paganggan su babay sa tawal a ipapaginom lon endo su kaped kanu tawal na ipedsapo sia kanu budtol nin endo sa tiyan. Sa kanu timpo a penggemaw su wata na aden pan pedtalu sa kasili, kasili (eel) amaika makagemaw den su wata, na nam pamba ka matanog den i kambibitala nilan sa legkong a mapia a kanggiginawa nilan. Su kapembata na da pan mapasad taman sa di pan maka gemaw su inayanan nu wata.

Amaika makagemaw den su inayanan, na iketan ataw ka pugongen nu walian sa mailot a benal sa manga saka pulgada endo tenga sia kanu tiyan nu wata, ento pan ka tebpeden nin sa tamelang a inubpitan o di na gelat a magalang a benal. Su bago inegemaw a wata na papendulogen sia sa ubay ni ina nin. Salta na su inayanan na pelimpiyuan nu walian endo aden pedtulik lon. Amaika su inayanan ka dua timan i bengawan nin, na nia nin mana na su wata na aden leping nin a da mailay endo papedsabutan nu walian kanu lukes in sa aden leping nu wata,' u inayanan na pebpepeyanan e kapebputos lon sa matilak a sapot. Mapasad ento na su ama nu wata ataw ka pandita na tumawag sa bang sa nangasangan i katanog in sa kakineg o wata amaika mama, qamat menem amengka babay su wata a bago ginemaw. Su Bang endo Qamat na nia nin embidayan na su bang na makadua e kapaguntol lon na makaisa bo so qamat.

Su bago ginemaw a wata na papagilmon nu pandita ataw ka su walian nin. Amaika aden, na su wata a bago ginemaw na pedsungiten sa teneb sa nia pangguniaten lon na malmo kanu wata i

kapanuntot nin sa kataw endo mana su Kamis nu teneb a kagkapiya nu uyag-uyag nin. Su bago ginemaw a wata na bago tanan a langon na kalangkapan nin ka endo maaden salkanin su lilini nu taw, sa kanisan, pandag, su kapia na palas endo kalilinian nu madakel su palangay nin salta sia sa bala na pamipian nu walian su pembatan a malong endo su langon taman a nusal kanu kinambata.

Mauma su edsukilep kanu gay a kinagemaw nu wata, na su inayanan a pibpopianan sa kinaputos lon na ipamula den (di kena ipelebeng kagina sa basa a "lebeng" na nanget ged sa minatay) sa endaw e dili kaugal sia kanu ubay na walay. Nia ento kapamula kanu inayanan sa siasa di kaugal ka su wata na manguliang amaika kapanampuan su pinamulan kanu inayanan nin. Mapasad mamula su inayanan, na su pandita a namula lon na tawagan nin sa bang amaika su wata na mama, qamat menem amaika babay su wata. Pagenggan sa sadeka su pandita makapasad mamula sa inayanan.

Kipalat (Bayadan) sa Kinapambata

Sia kanu manga Maguindanaon, na su kabisa nu kapangamot endo kapagkapia sa taw na kanu Kadenan/Latala a kiyog endo su kataw sa kapamulong na ebpon bon sa Kadenan/ Latala. Makatag sa bayad na nia nilan pagunotan na su nalayaman sia kanu adat-betad endo di kena magidsan sa kanu manga doctor endo midwife sa saguna. Sia kanu manga walian, na kapengguwalian a galbekan nilan ataw ka kapamulong na kapantag nilan sa kapamagubay, kawagib nu dalpa nilan endo tabang nilan kanu taw a pakapangingarap sa tabang. Sia kanu adat, na su babay a mimbata na ipagenggay nin su: malong a pimbatan nin, dua timan a malong a bago amaika nilepingan su wata, amaika da lepingin na satiman bo a malong, su gelat a initebped sa pused ataw ka ganti nin endo pila pulo a pilak a pakang gay nin a maka mana-mana nin sukay. Pidsan ka maito na dala banka nin sa apia ngin e kasla na ipagenggay kanu walian asal mambo na di kasenditan nu minenggay.

Taman sa sakapadian na da palta nin su walian sa kapedkakep in sa magidsan su ina endo su wata. Sia kanu ikatlo a gay na pebpuyoten nu walian su wata. Salta kanu kapebpuyot kanu wata na pangene-ngenen nin sa kanu Kadenan e di edtalikol su wata endo makatulog sa mapia. Su kapembetad kanu wata siasa puyotan na mangagan bo na awnen nin sekanin ka embalangan kanu dulog i ina nin. Su kapeg gango nu pused nu wata na nia lon ipenggamot ni ina nin na lana na niyog endo tapong a pansing. (su pansing na ubab na niyog a penggamiten sa kapagasad sa begas amaika pedtikuden sa kapagapoy) ka endo mangagan e kagango nu pused endo matupo. Amaika matupo den su pused na ipedtago nu ina nin ka pakanggamot kanu wata. Su nagango a pused na pedtemeken sa ig sa mangagan bo ka ipapaginom kanu wata amaika nia penggedamen e kasakit a tiyan.

Pembedtuan sa Ngala

Su balbeg o lukes endo su tabangin kanu bagu tiwalay a wata nilan na da pan edataman. Aden pan isa a adat a masla ged e kapantagin mana su maka tundog kanu lekat amaika embata den su tiwalay. SU nia ba a adat na iningalanan sa ubad endo penggunting/pedtebped sa buk. Su kapenggunting sa buk o wata na paido bo. (pagan-paganay na nia basa sia na tabungaw kanu dapan makauma su gunting, endo maaden su gunting na natelenan su tabungaw sabap sa

malegen a galbek kagina maluwig su upis na ulo nu wata). Su kapagubad endo kapenggungting sa buk na isa bo a gay I kapenggalbek/kapenggula lon. Su ubad na nia penggalbek lon na su walian ugaid na su kapenggungting sa buk na nia penggalbek lon na pandita. Su dua ba nia a galbekan na nia kapenggalbek lon na sia kanu ika pitu gay nu wata iganat kanu kinagemaw nin I di na di pan ka pitu gay. Nia sigay nu niaba apakalagyan na kanduli. Tumundog kanu kapenggungting sa buk na peganggan/pembedtuan nu pandita sa ngala su wata a bago ginemaw. Su kapembatun sa niaba pakaragian na nia i kapagadil: ikaisa na pat timan na agit, ikadua na daliday a dapan embekad, ikatlo na babas mana su salimbangon, kilala, kauyag-uyag endo sapal, ika pat na manok a upa endo kalasan a su lumalaga endo pegkakanasan pan. Nia adat na nia nin tanda na kapedtunggol sa panggig a maliga sia kanu bengawan a tampal sa sebangon nu walay. Makatunggol su panggig na metad su walian sa madido a igan a mana kasla na malong. Betadan nu walian sa agit su pat a pisuk nu igan. Su agit na pibpalasan su kinasimpad lon endo tinaguan sa usok ka endo alumai bo minem nu manga ana mana su manga apo a di kailay. Maipus su nia na temelok su walian. Su tudtugan sia kanu lima nin na libeten nin su igan endo lu kanu panggig sia kanu bengawan sa pembuntal sa mana mananawag kanu pagali a dili kailay. Entopan ka ukan nin su daliday. Su kapanguka sa daliday na pebpipiyanan ka aden alamaton lon endo pedtanudan nu manga matuwa endo su ina nu wata. Amaika su ulak nu daliday ka madakel i sinemulang lon, na ento ba a wata na maumbal a kaunotan. Amaika madakel i natebped lon na mategel magudal. Nia kapedtalo sia kagina su daliday na pibpipiyanan i kinakuwa lon sa pibpanikanan, sinapipi sa malong endo dala makakambil sa lupa, pibpayungan pan taman sa kinadual lon kanu walian.

Mapasad manguka su daliday na bitinen nu walian sia kanu kaudatan/ katuadan nu igan a inibelat nu walian. Tumundog na su kapedsumbali sa akika na nia pakanggalbek lon na pandita. Su akika na pagedan lo sa maulia a gay a niya Ion kigkuan na entain i nakanggungala lon. Sia kanu kapedsumbali, na paganggan sa sadeka su pandita sa apia pila den I kadakelin sa niaba sadeka I makadsaksi Ion kanu kigkuan sa pagedan endo su pagedan. Su kapedsumbali ba nia na pebpayungan pan endo madakel pan I batia nin a dua'a .

Mapasad sumumbali su akika na itundog nin sumumbali su manga manok. Su pilmilu a dua timan na ipedsugo no walian. Su logo nu dua timan a manok na pedsaluden siasa nalimpiyuan a ubab a pulo endo baba. Su tampal sa pulo na lugo nu manok a kalasan na su lugo nu upa na sia kanu ubab a tampal sa baba. Su dua a ubab a aden lugo nin na tinapaikan sa paido a bumbol na manok ka endo katusan i upa endo kalasan, na ipedtago lu sa kanu katuadan nu pagigan. Su walian a pedtunggol kanu adat na pamilin nin su manga nguda a manok sa mana su tao na pendadalaga endo pegkakanakan. Nia kahanda Ion na su wata amaika egkasla na mauma su kandalalaga nin endo kagkakanakan nin upama na makagkaluma su entuba a taw. Pedtanudan su kutika a kapenggalbek sa ubad ka di papelampasen sa maudto nu senang ka endo di kagaus na lugong. Amaika makaluto den sa manga pegken na mumbal den su walian sa ubad kanu manga kaapuan a di kailay. Nia ipemai kanu ubad na pulot a maitem sa mana buntal na buwaya a epedsakaw-sakaw kanu manga apo sia pegkalben sa ig. Nia inumbal a mata nu buwaya na naupisan a tininda leman. Sia kanu edsambala a takilidan nu buwaya ha sapulo endo dua a kalintobo. Su kalintobo na mai a pinutos sa lawn na saging a aden dalemin a manok. Saka maito bon su babas na ipelantada nu walian.

Amaika mapasad den su kinapametad kanu kalangkapan nu ubad na mumbal menem su walian sa tudtugan ka t'mlok den sa tidtu a t'lok. Su tudtugan na baga na apoy a initagong siasa ubab a di

na sia sa lampay a tinaguan sa opis na marang o na upis na buan ka endo pegkamot su bao nu bel. Salta kanu kapedt'lok na panawag su walian kanu manga apo a di kailay magidsan i sia sa kalupan, sa ig endo kawang-kawangan a sia iniggulalan sa daging sa pangene-ngene sa edsaksian nilan su pakalagyan endo taliman nilan sa bago nakaamong kanu pamilya endo adenan nilan sa kalilintad su wata sa nia nin mana na di nilan sasaten. Unan nu di pan pakatelok su walian na pelana sekanin sa lana a mamot a kamutan nu tunong endo su di kailay a manga pagali. Amaika panalampongan den su walian ataw ka pedtumpan na endaging sekanin sa nianindaging na temelen pan embitala su taw ka pakikinegen nilan i kanggula endo su bitiala nin. Peludso sekanin pedt'lok sia kanu tiwalay a nagagayan endo su wata sa kanu sakupuan nu ina. Sumangol su kapedt'lok lo kanu igan endo lo kanu panggigi lumangkap den kanu pat a piguiolo no walay na lo nin den pupusan su t'lok kanu tiwalay endo su wata. Maka dunggo lo na amin nu walian a pedtunungan sa kanutindolo nin su logo nu manok siasa ubab ka tandan nin kanu lugo su wata sia kanu manga palad a ay, siasa palad a lima endo siasa puntiok na ngilong. Nia kahanda nu kapedtanda kanu wata sa lugo na niaba i pegkilalan salkanin nu pagali a di kailay sa entuba a wata na natalima nilan sa mapia i nakaamong sa kanilan. Su lugo nu manok sia kanu ubab na pedsulimanen sa mapia ka amaika migkamala na nianin mana na entoba a wata n.a di kena gaed balilidseki o dikena ba na magelena su pantialan nu lukes nin sa gagalo a sekanin pan i wata.

Amaika naguman su lugo ataw ka migkadakel na nianin mana na su wata endo su lukes nin na balilidseki. Nianin mana na kaumanan su pantialan nilan sa timpo a sekanin pan i wata. Makapasad su kapedtanda na entopan ka timbasen nu walian su daliday kanu atago tiwalay endo su wata. Nia panindegan nu niaba a galbek na maito ba e kasambulak nu lidseki sa kanilan ebun kanu Kadenan na mana su kapegkaulog nu daliday sa sakupuan nilan. Mauli sa nia na su ama nu wata na mamili sa kanu edshap-shapan nu manok o ngin i pebpunduten nin, taman sa makatlo. Nia papata kanu ama nu wata na pegkedotan nin sa paido su napundotin taman sa makatlo. Sia kanu adat, na balang e mapia a mapundot: mana su ulo, su kabpa endo bubon. Su niaba pilalakaw nu manok na kabias bon i mana nin sia kanu uyag-uyag nu wata: su ulo na sekanin i kaunotan, su kabpa na balilidseki, su bubon na maka aden sa bagel. Su manga tulanen/suagen, su papak endo su manga dalem mana su atay, tikulen endo ped pan na di kena manga mapia i tudtulin. Su papak na nianin mana na di makalilintad su manggiginawa nu taw, su manga dalem nu manok na kapasangan su taw sabap sa kalimu nin sa pagali nin, su ay na tatap den salkanin su mapasang e kapaguyag.

Salta lo sa bala, penggalbeken nu manga pandita su kanduli sa pembatia silan sa kanu manga ayatan endo pagamin sa pangenengene langkum kanu madakel sa egkapia su uyag-uyag o tiwalay sampulna kanu wata a pagenggan sa ngala. Ento pan ka kuman silan. Makapsad silan kuman sa kanduli, na su natendo a pandita ataw ka napamili na unotan nu ama nu wata ka guntingan sa buk endo pagengan nin sa ngala su wata. Nia i kapagadil sa kapenggungting sa buk: paido a lana sia sa latalan, ig a siasa ladia, paido a gapas, mamis o di na teneb, gunting o di na gelat endo dudol. Su kapenggungting na muna-muna na pelamesen nu pandita sa kanu puntiok nu kemelin sa lana sa aden pembatian nin a pangene-ngene kanu Kadenan sa mapia. Na lumilen/pilun nin sa paido su buk entopan ka gumungting sa paido kanu buk, na su nagungting a buk na palalanatan nin metad kanu ig a natago sa ladia ka pedsipatan pan sa mangagan. Amaika gumamong su buk sa mauget na mapia e sinial in sia kanu uyag-uyag o wata taman kanu lukesin na amaika edsipat sa gumeled na di kena mapia. Mauli sa ento na pundoten nu pandita su buk ka engay nin kanu ina nu wata, putusenin sa gapas endo silan makadtagapeda kanu pused in.

Su buk endu pused na kapagusal sa kapenggamot sa kasakit a tiyan nu wata gagalo a madido pan sekanin endo di sekanin malido sa kapangilay Ion amaika mauma su kapatay nin. Maipus ento na enggan den nu pandita sa ngala su wata sa ipagedong nin kanu tangila nu wata i nia ba i ngala nin na ikaisa na taliman nin, ikadua na sumawal amaika tawagen sekanin. Ento pan ka balsen nin kanu manga lukes in. Saguna, su ngala na sia den kapamilya kanu manga taw a nalabit siasa Qur'an. Embida kanu paganay ka su manga ngala na sia pegkuan kanu manga palangay, galbek endo pilalakaw nu tao. Mana su Puti, amaika su wata na maputi o di na item amaika maitem sekanin. Bai Ali amaika ali sa langon, Ela amaikaaden ela nth, Tumindeg amaika lalayun pedtindeg, Ubal amaika su wata na talimusog, endo madakel pan. Aden anto na su ngala na siasa ipedsangay kanu manga mategas a manga taw, mana su Dimalen, Mangelen, Matalam, Sangkupan, Manedsin. Kang gungalan den su wata na en dua'a su pandita na pag amen su manga taw. Sa kanu kapedsukor nu ama nu wata na panadeka nin su manga pandita.

Su sadeka na kulta a ipagenggay nu migkanduli kanu manga pandita endo minggalbek kanu pakalagian endo su kinakahanda endo su kinapangene-ngene nilan sa mapia a bahagyan kanu migkanduli endo su muli a taw nilan. Niapan ba ka napagubad endo nanggan sa ngala su wata sia kanu adat betad nu Maguindanakanu paganay.

Saguna, na aden den manga Muslim a nianin ngala na kana salwang mana si: Aida, Judy Ann, Johnny, Ramil, Eric endo ped pan. Su nia a manga ngala na apia nianin ka aden i naka registro sa eskwela endo kanu gay a kinambata lon na dikena nia tidtu a ngala sabap sa uman i Muslim na aden ngala nin sa Muslim a inenggay na pandita salkanin kanu gay a kinagunting salkanin sa buk. Niaba i ngala nin sa kapanawag lu sa Gay a Mauli/harikiamat. Nia benal, na su manga ngala a inenggay na Pandita kanu kinagunting sa buk na kasambian pan amaika mangay su taw lu sa eg kagian, endo su ngala sakanu kinagkagui na nia den ba i sabantang-bantang a mauli den e ngala nu Muslim.

Su kapaminto kanu manggalbek sa nia ba adat: kuwan nu walian su k'lung endo su kampilan o di na bolo a kayo ka ibasul in sa taman sa makatlo. Uman nin ibasul na pedsalenganan nin pelalis. Nianin anto kahanda na endo Aden pan anto na simbog i ipapedsuso kanu wata, amaika masla den. Nia pidtalo a simbog na naluto a ig a minamisan. Ugaid na su kapasuso simbog na dikena kadsalilidan a palangay nu manga babay. Siya bo i nia tatap kanu manga kapsangan paguyag. Siya bon ba basi sabap su katulanged nu paganay a taw, dala kanu inipaguyag ilan i naamungan na gatas a ebpon sa binatang.

Sabap sa kinambago nu kapaguyag endo kinapangagi na saguna gay na nia pedsisigian na manga babay na kapa pedsuso sa siasa butol ebpon kanu gatas a pamasan. Nia den tatap a kasenditan na su ina na dala gatas nin. Su ped na paka kulang kanu kanisan na lawas na basi kon makatun sa ped a babay su kaluma nilan.

Su nia a manga sabap na dala mapagamad sa benal endo di. Siaba basi sabap su kadakel a embiasan nu palangay nu manga manguda kagina dikena den ebpon sa manusia su inipaguyag sa kanilan.

Siabo taman.

Aden pan makatundog.

